

ARHITECTURA VERNACULARĂ ÎN PIATRĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA – O REDESCOPERIRE A FENOMENULUI

*Eugen BĂZGU
Mihai URSU*

VERNACULAR ARCHITECTURE IN STONE. REDISCOVERING THE PHENOMENON

The vernacular architecture in stone of the Republic of Moldova and from its historical zones is practically an unknown phenomenon in the academic sphere from abroad. Though it is well known as a phenomenon since the beginning of the XXst century, in Soviet Period there were used only specimens from the area of Orheiul Vechi, considered rightly a quintessence of popular genius. It represents a unique case in Europe when a peasant traditional stone architecture in Medieval Era succeeds to crystallize its architectural forms and to demonstrate artistic valences and tectonic proportions not worse comparatively with the well known architectural classic orders. The authors in base of reach field material and archive information – over 1700 images collected during 3 years – succeed through widening consecutively the investigational areas on the whole territory of Moldova, for the first time in domain literature, to identify new areas of artistic stone carving, also the evolution during time of this phenomenon, establishing as basic areas of irradiation and interferences the Orheiul Vechi area, Gordinești, Cetatea Albă, Hotin, Cosăuți.

Mărturiile istoriei ne confirmă că arhitectura autohtonă în piatră s-a constituit în antichitate prin construcții citadine și sacre. Însă, ca fenomen artistic de o largă răspândire, aceasta a fost descoperită de cercetători abia la mijlocul sec. XX. Pentru a găsi explicația acestei situații paradoxale ne-am propus să analizăm, în baza cercetărilor de teren și a izvoarelor scrise, atât evoluția fenomenului, cât și modul în care arhitectura în piatră a fost descoperită de către observatori, iar mai târziu – apreciată de către cercetători.

Analizând creațiile umane în piatră, de la cele mai simple până la cele mai complexe, am ajuns la concluzia că arhitectura populară în piatră de pe teritoriul Republicii Moldova este reprezentativă ca gândire artistică și constituie o replică fidelă a civilizației lemnului. Ea poate fi apreciată la justa valoare doar în contextul condițiilor naturale și

specificului dezvoltării istorice a spațiului Pruto-Nistrean.

Arhitectura vernaculară a apărut și s-a dezvoltat pe întreg teritoriul Republicii Moldova, unde au existat zăcăminte de piatră, însă anumite condiții istorice au ținut-o în sfera anonimului până la mijlocul sec. XX. Anturajul istoric n-a fost favorabil cunoașterii acestui fenomen. Călătorii, care printre primii au semnalat aspecte mai relevante din cultura popoarelor în secolele XVII-XIX, n-au remarcat-o, pentru că între timp s-au modificat căile comerciale, fapt ce a impus strămutarea locului de amplasare a vechiului oraș Orhei, acesta fiind centrul unde s-a constituit arhitectura în piatră. În noua configurație a căilor de comunicare, după sec. al XVI-lea, cetatea Orheiului Vechi și-a încetat existența. Zona Orheiului Vechi a devenit o fundătură unde rareori ajungeau călătorii.

Explicația descoperirii atât de târziu a arhitecturii în piatră transpare și în modul de cunoaștere de către cercetători a altor domenii similare ale culturii populare. Acest proces, început în Moldova prin lucrarea *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir și continuat tranșant din a doua jumătate a sec. al XIX-lea până în zilele noastre, a dezvoltat treptat componentele culturii autohtone într-o anumită consecutivitate. Procesul de atestare, documentare și introducere în circuitul cultural-științific a început cu formele literare orale ale culturii, a continuat cu cele mai expresive genuri – covoarele, obiectele cioplite în lemn, portul popular, terminând cu cercetarea de către etnografi a documentelor mai greu surmontabile, între care, ultima, se înscrie arhitectura.

E necesar să ținem cont și de faptul că, pentru abordarea fenomenelor arhitecturale, cercetătorii trebuie să dispună de competențe speciale. La început au fost luate în vizor arhitectura ecleziastică și arhitectura urbană (cetăți, case domnești și boierești, hanuri, ratușe etc.). Arhitectura populară a devenit obiect de studiu abia la începutul sec. XX, însă și atunci s-a dat prioritate cercetării arhitecturii populare în lemn. S-a considerat că ea ne reprezintă în mozaicul arhitecturii populare europene.

Primii cercetători care au pus în valoare particularitățile arhitecturii în piatră din spațiul Pruto-Nistrean sunt academicienii Șt. Ciobanu (1924) și P. Constantinescu-Iași (1932,1936), cercetătorii T.Iuculeț (1927), F.Naumov (1950) și N.Vladimirskaia (1950), lucrările cărora au atras atenția comunității arhitecților asupra originalității domeniului. O contribuție deosebită la documentarea arhitecturii în piatră a avut-o arhitectul A. Zaharov care, la îndemnul academicianului A. Șciusev, a reușit să organizeze șapte expediții în zona Orheiului Vechi între anii 1945-1954 și să documenteze

fenomenul arhitecturii populare în piatră în perioada lui de grație. În baza materialelor acumulate el a editat o lucrare notorie despre arhitectura populară în piatră, devenită una de referință pentru toate studiile ulterioare.

În monografia sa, A. Zaharov identifică reperatele seculare ale acestei arte – cetățile moldovenești, mănăstirile, bisericile, edificiile urbane. El consideră că extragerea masivă a pietrei a început în carierele din satele Basarabiei în anii '20 ai secolului al XIX-lea, în legătură cu constituirea orașelor, și a sporit odată cu aprobarea planurilor de dezvoltare a orașelor Chișinău (1834), Bălți (1845) și Bender (1871). În opinia autorului, tot în această perioadă a avut loc perfecționarea tehnicii de dobândire a pietrei, prin utilizarea ferestrelor oțelite cu dinți ascuțiți pieziș.

Deși A. Zaharov exprima speranța că interesul sporit al comunității arhitecților față de arhitectura populară va contribui la confirmarea sau infirmarea supozițiilor expuse privind apariția prelucrării artistice a pietrei în satele moldovenești, studiile altor autori s-au bazat mai mult pe aprecierea vizuală a creației arhitecturale și mai puțin pe cercetări multiple pe teren. Cercetătorii care au scris pe această temă au urmat fidel principalele postulate ale lui A. Zaharov, chiar dacă ele aveau inadvertențe privind originea fenomenului, fără a insista asupra extinderii investigațiilor de teren pentru aprofundarea cercetării și fără a surprinde avertismentul autorului care era conștient de compromisurile ideologice admise în lucrarea sa. Prin ideologie, care era vârful piramidei metodologice sovietice de atunci, toate relațiile culturale erau reduse la schema împrumuturilor din cultura slavă. Iată de ce aproape toate lucrările consacrate culturii populare, editate până la 1990, au ca punct comun aceste afirmații.

Unul din cei mai prolifici autori, D. Goberman, a studiat apro-

fundat fenomenul artei și arhitecturii populare, dedicând patru lucrări problematicii arhitecturii în piatră. Lucrările sale sunt foarte asemănătoare ca abordare. Autorul consideră, pe bună dreptate, prelucrarea artistică a pietrei în raioanele Orhei și Dubăsari, mai exact în satele din josul Răutului și de la mijlocul cursului Nistrului, drept unul din puținele genuri de creație țărănească păstrate în toată amploarea până în anii '70 ai secolului XX. Cercetătorul apreciază calitățile excelente ale pietrei ca material de construcție, demonstrând legătura între dezvoltarea prelucrării pietrei și zăcămintele bogate de piatră calcaroasă din aceste locuri. În opinia lui D. Goberman, gospodăria moldovenească din zona pietrei reprezintă un ansamblu arhitectural desăvârșit ca amplasament al construcțiilor, articulare a formelor, proporțiilor și a cromaticii în cadrul compoziției. El avansează ideea că scările, galeria și stâlpii de dinaintea casei formează un ordin distinct, care determină în mare măsură caracterul arhitecturii populare în piatră.

Câteva decenii la rând a fost cercetată doar arhitectura în piatră din centrul republicii și din locurile unde aceasta a fost extinsă. Și istoricul de artă M. Livșiț a studiat arhitectura populară în piatră din zona Orheiului în perioada dezvoltării și pătrunderii ei în tot mai multe localități. Autorul a comentat și a interpretat afinitățile dintre decorul arhitecturii în piatră și decorul arhitecturii în lemn, accentuând că fenomenele arhitecturii populare în piatră sunt specifice inclusiv nordului

Gospodărie țărănească tradițională din satul Morozeni.

Foto 1974, arhiva MNEIN, Chișinău

și sudului republicii. Astfel, s-a atestat o evoluție a cercetărilor, dar perceperea integrală a fenomenului s-a produs încet. În prestigioasa lucrare *Repertoriul monumentelor de arhitectură, cultură și arheologie* (zona de nord), publicată în 1987 de Academia de Științe a Moldovei, au fost luate în considerație doar două mostre de arhitectură vernaculară în piatră – o bașcă din satul Țăra, r-nul Florești (Ion Gonța), construită în 1924, și crucifixele din cimitirul satului Cosăuți. Sunt două mostre din multele posibile ce meritau să fie descrise într-un atare repertoriu.

Spre exemplu, în satul Țăra, precum și în satele învecinate Roșietici, Cenușa, Ghindești, Dumulgeni, Rogojeni s-au păstrat multe mostre de arhitectură vernaculară (în jur de câteva sute de exemplare): băști, fântâni, garduri, terase – valoroase ca expresie arhitecturală. În aceeași publicație sunt omise și monumentele funerare de piatră. Cercetările ulterioare au completat ușor acest gol, iar subsemnații vor continua recuperările pentru a le reda locul binemeritat în contextul arhitecturii vernaculare în piatră.

Troiță din s. Jeloboc, Orhei cu o compoziție sculpturală a mironosițelor

În ultimele decenii au fost depășite deficiențele metodologice, s-au reafirmat tendințele specifice cercetării obiective prin racordarea la izvoarele științei tradiționale moderne și au apărut posibilități de a discuta procesualitatea culturilor. Astfel, fenomenele culturii, inclusiv arhitectura în piatră, decorul în piatră au reapărut în programul preocupărilor științifice în anii '90 ai secolului XX grație reorientărilor conceptuale și metodologice. Și-a propus să reevalueze creația arhitecturală în piatră în spațiul Pruto-Nistean dr. V. Malcoci, care a cercetat aspectele diacronice și sincronice ale decorului arhitectural. Este de remarcat în acest context un studiu semnat de V. Malcoci despre arhitectura populară de la Orheiul Vechi apărut în limba franceză. În studiu sunt analizate și interpretate motivele decorative ale coloanelor de casă și ale stâlpilor de poartă într-un context interdisciplinar, capabil să le facă relevante semnificațiile străvechi. Dar autorul pornește de la aceeași idee, ca și cercetătorii anterior amintiți, că în arhitectura populară țărănească piatra a început să fie folosită pe larg ca material decorativ abia către sfârșitul secolului al XIX-lea. Astfel încât unele aspecte ale evoluției arhitecturii vernaculare în piatră au rămas neelucidate până în prezent.

Așa cum au atestat-o și au descris-o cercetătorii Șt. Ciobanu (1924), T.Inculeț (1927), P.Constantinescu-Iași (1932,1936), F.Naumov (1950), N.Vladimirskaia (1950), A. Zaharov (1960), D.Goberman (1967, 1970, 1975, 2004), M.Livșiț (1971), Z.Moiseenco (1973) și G.Constantinova (1986) în plin secol XX, această arhitectură – uimitoare prin integritatea și maturitatea sa artistică, funcționând plenar într-un mediu țărănesc – a fost apreciată în mod controversat. Era considerată inedită, nemaîntâlnită în alte părți. În baza ei s-a formulat chiar ideea existenței așa-numitului *ordin arhitectural moldovenesc*, ceea ce presupune întrunirea unor caracteristici deosebite de celelalte ordine. În același context ea era interpretată ca fiind un produs tardiv, creat la sfârșitul sec. al XIX-lea sub influența arhitecturii clasice ruse urbane. Aceste afirmații necesită a fi analizate, pentru că se referă la problema apariției arhitecturii populare în piatră. Mai exact, ele vizează arhitectura în piatră de la Orheiul Vechi ca fiind cea mai reprezentativă și care a fost cercetată în mod preponderent. Conform opiniilor acestor cercetători, deplasarea meșterilor orheieni ar fi impulsionat crearea celorlalte centre de prelucrare artistică a pietrei. S-a promovat un demers cu tentă difuzionistă asupra fenomenului, ceea ce nu corespunde relațiilor culturale.

Cele mai recente cercetări în domeniu au dezvoltat și aprofundat studierea aspectelor artistice

ale arhitecturii populare în piatră, propunând o perspectivă de cercetare complexă a acesteia și a reprezentărilor promovate prin intermediul ei.

În noul context se impune a fi tratată și problema împrumuturilor culturale. Au existat permanent schimburi culturale dintre arta și arhitectura populară și cea aparținând claselor dominante sau a celor culte. Acestea din urmă, fiind cosmopolite, au știut să preia elemente din toate domeniile expresive ale culturii pentru a crea opere de notorietate și anturaje de prestigiu, corespunzătoare statutului lor. Ele au preluat și din arhitectura populară ceea ce au considerat că le-ar reprezenta sau ar fi mai expresiv. La rândul lor, și țărani s-au inspirat din cultura celor avuți, pentru că tot ei erau executorii respectivelor creații. Este important să ținem cont de aceste schimburi când discutăm despre modul în care s-a dezvoltat arhitectura vernaculară în decursul veacurilor. Într-o altă relație apare și afirmația repetată, formulată în virtutea metodologiei tributar-ideologice, privind împrumuturile culturale, inclusiv în arhitectura populară, doar din cultura slavilor. Prin această constantă ideologică, în modelele științifice se încearcă o ierarhizare a culturilor, o subordonare culturală. În realitatea culturală, procesele au fost mult mai complexe și niciodată unilaterale.

Analizând prin noua prismă constituirea remarcabilelor tradiții ale arhitecturii în piatră din zona Orheiului Vechi, ca să începem de la ea, se poate observa că aceasta n-a apărut pe loc gol, ci a avut multe precedente. Arheologii au atestat aici construcții de piatră încă din antichitatea geto-dacică: citadela, sanctuarul și case ale nobililor, toate situate pe promontoriul de la Butuceni. Ele au prilejuit destule probleme de cercetare arheologilor privind modul cum au arătat în sec. IV-III î.Hr., când aveau rosturi practice. În baza pieselor atestate, s-au făcut reconstrucții ce atestă probitatea unei gândiri arhitecturale incontestabil elevate. Apoi au continuat să ofere mostre de construcții în piatră orașele care s-au succedat în aceeași zonă, pe teritoriul cunoscut actualmente sub numele de Peștera sau Orheiul Vechi. În sec. al XIV-lea aici a fost edificat și a cunoscut o înflorire deosebită orașul oriental al Hoardei de Aur – Şehr al Djadid, sau, în traducere din mongolă – Orașul Nou, cu o arhitectură urbană în piatră impunătoare, de la care s-au păstrat ruinele Palatului Hanului, cele ale hanurilor (caravanseraiurilor), băilor. Tătarii-mongoli s-au retras repede din aceste locuri și deja documentele din sec. al XV-lea amintesc despre orașul Orheiul Vechi, iar mai târziu – de orașele Movilești și Peștera (sec. al XVI-lea), care au lăsat ca mărturie urme ale unor construcții relevante din perspectivă arhitecturală: cetatea medievală, Palatul Pârcălabului, bisericuța de piatră etc. În vremuri

imemorabile, au fost cioplite în piatra stâncilor satului Butuceni și complexe rupestre monastice, din care trei au ajuns până în zilele noastre. Astfel, în aceste locuri arhitectura în piatră a fost un bun cultural al tuturor celor care au dorit să capteze în construcții rezistența și elocvența pietrei: cetățeni și țărani, laici și călugări, localnici, dar și al celor veniți la un „popas istoric”. Prestanța arhitecturală multiseclară a fost întreținută cu ajutorul localnicilor. Pentru că ei au fost constantă dintotdeauna a istoriei locale și naționale. Comunitățile de aici, având modele de arhitectură deosebite, au generat, au adaptat, au sintetizat și au promovat esențe artistice pe care le-au considerat valoroase și au creat *arhitectura de Orheiul Vechi*.

Trăind în imediata apropiere a stâncilor de piatră, acceptându-le ca pe o realitate geografică necesară, integrându-le creator modulul de viață, sătenii au folosit piatra, dezvoltând, mai mult decât în alte centre, tehnicile și instrumentele pentru prelucrarea ei, variind construcțiile, spațiile, suprafețele și decolul din piatră.

Localnicii s-au identificat prin creațiile din piatră, dând localităților **M o r o v a i a**, Butuceni, Brănești, Furceni și Trebujeni o înfățișare exclusivă, proprie doar acelor spații. Nu era necesar să împrumute meșteri, stiluri din alte țări, pentru că le aveau cu prisosință aici. Făcute din piatra locurilor, indiferent cui aparțineau, mai devreme sau mai târziu aceste creații deveneau un bun cultural al tradiției locale. Prin această logică s-a constituit **f e n o m e n u l** arhitecturii în piatră de la Orheiul Vechi.

Prelucrarea pietrei ca meșteșug popular își păstrează actu-

**Stâlp de poartă,
s. Visoca, Soroca**

alitatea în cercetările recente. Studiul etnografului Vasile Munteanu din Iași trasează evoluția pietrăritului în Moldova de dincolo de Prut, ceea ce poate contribui la elucidarea legităților comune care au determinat dezvoltarea mai multor activități de prelucrare a pietrei la nivelul Moldovei istorice.

Arhitectura populară în piatră a fost studiată de mai mulți autori, care au cuprins elemente definitorii ale acestei tradiții, au pus în valoare experiențe, practici, segmente ale dezvoltării unui meșteșug greu de practicat. Precum era și firească, o bună parte din autori au descris aspectele artistice ale acestei arhitecturi. Ele erau evidente, clare, prezente în mai multe localități, de cele mai multe ori cu mici deosebiri de la una la alta.

Trebuie să precizăm că la început a fost remarcată arhitectura vernaculară din zona Orheiul Vechi, care este expresivă, distinctă, și mai târziu – cea din întreg spațiul Pruto-Nistorean. Importante ca pietrele într-o construcție, aceste contribuții fundamentează și conturează opera cercetării arhitecturii vernaculare în piatră, lăsând loc și pentru noi elaborări, destinate să definitiveze modelul ei științific. În această lucrare, în baza studiului materialului de teren, reprezentativ sub raport cronologic și geografic, s-a demonstrat că arhitectura vernaculară în piatră este un fenomen de largă cuprindere, de profundă originalitate autohtonă, alimentat cu aluviuni culturale în dezvoltarea sa istorică.

Centralizând o experiență multiseclară, apreciem că obiectele din piatră au fost utilizate:

1. În locurile unde rezistența obiectelor este pusă la încercare venind în contact direct cu apa

(colacul de fântână, ulucele de la fântână și izvoare, treptele pentru a accede și coborî înălțimi).

2. În locurile ce fac distincția dintre lumea morților și cea a viilor (deasupra sau la capul mormintelor, în jurul lor), ca semn de separare a celor două lumi, de reglementare a relațiilor dintre ele, sau, în accepție mai modernă, al neuitării.

3. Un al treilea domeniu de utilizare a pietrei la diverse construcții ținea de modul de viață al celor mai înstăriți oameni din comunitate: preoți, dascăli, boieri, nobili care recurgeau la piatră pentru a-și confirma prestigiul social.

Arhitectura vernaculară în piatră a avut ca suport dezvoltarea acestor trei domenii de funcționare a pietrei în societatea tradițională. Ea a valorificat posibilitățile fiecărei sfere, asigurând interacționarea permanentă dintre ele. Am relevat etapă cu etapă ascensiunea pietrei în sfera culturală, punctând calea unui proces destul de anevoios. Am constatat că în Republica Moldova, între fluviile Răut și Nistru, se află zona Orheiul Vechi în care populația rurală a folosit piatră în construcția locuințelor din cele mai vechi timpuri. Către sec. al XIX-lea aici s-a cristalizat un stil de arhitectură țărănească din piatră, foarte expresivă în raport cu arhitectura de lemn tradițională din celelalte zone etnografice. Ea apare ca o replică în piatră a formelor arhitecturii de lemn. Tot aici s-a reușit constituirea unui order de arhitectură ce are toate componentele orderelor clasice. Este unicul caz în Europa, când s-a reușit această performanță în cadrul unei comunități țărănești restrânse, în plin Ev Mediu.

Revoluția industrială din a doua jumătate a sec. XX a oprit atât evoluția orderului, cât și șansa afirmării sale în mediile arhitecturii urbane. În ultimele decenii acest stil de arhitectură a intrat în declin.

Despre piatra de calcar din spațiul nostru s-a afirmat, pe bună dreptate, că este un material de construcție excelent: rezistent la acțiunea factorilor naturali, se supune lesne prelucrării și-i relativ ușor, având calitate termozolante deloc negliabile în condițiile climaterice de la noi. Nuanțele naturale deschise, uneori cu degradeuri abia sesizabile și factura granulată, o

Poartă tradițională, s. Morovaia, Orhei

prezintă drept un material cu calități decorative deosebit de valoroase.

Orheiul Vechi este cel mai vechi și cel mai extins centru, cu cea mai mare diversitate de creații arhitecturale. El formează o zonă în care intră următoarele sate: Brănești, Butuceni, Morovaia, Trebujeni, Păhârniceni, Piatra, Jeloboc, Peresecina. Subscriu acestei zone satele Ivancea și Susleni, unde tradiția s-a extins mai târziu. Prin includerea Peisajului Cultural Orheiul Vechi în lista Patrimoniului Universal UNESCO se va putea contribui la conservarea acestor monumente.

Impunerea acestui centru și cristalizarea stilului său specific de arhitectură nu a fost întâmplătoare. Dimpotrivă, a avut premise istorice: prezența mai multor meșteri aduși de Hoarda de Aur în sec. al XIV-lea, cristalizarea către sec. al XV-lea a așa numitului stil moldovenesc și amplificarea lui grație existenței în spațiul Pruto-Nistorean a altor centre medievale importante de extragere și prelucrare artistică a pietrei (Hotin, Gordinești, Cosăuți, Cetatea Albă).

Subsemnații au urmărit pentru prima oară în literatura de specialitate geneza și evoluția arhitecturii vernaculare în piatră din spațiul Pruto-Nistorean în toată varietatea formelor sale, răspândirea ei în strânsă legătură cu dezvoltarea tehnicilor de extragere a pietrei și a instrumentelor, între care un rol important are apariția și utilizarea în sec. XV-XVI în Moldova feudală a beschiei de o singură mână cu pânză oțelită, care a revoluționat tehnicile de extragere și prelucrare artistică a pietrei de calcar.

Au fost identificate etapele de extindere a Orheiului Vechi ca centru de iradiere a modelului arhitectural și stabilite particularitățile mai mari sau mai mici ale celorlalte centre. Arhitectura vernaculară în piatră cercetată este rezultatul unei specializări în prelucrarea pietrei, începând de la desprinderea blocului de piatră din stâncă, continuând cu modelarea pieselor arhitecturale îndelung, intens, programat elaborate. Această arhitectură este expresivă, originală, dezvoltată plenar ca fenomen artistic și-i firesc integrată în peisajul cultural rural.

17 000 de imagini culese de autori din arhive, colecții muzeale și în satele din toate zonele Republicii Moldova fac proba unei civilizații a pietrei. Este o modalitate de a cunoaște, a aprecia și a susține acest domeniu de unicitate în Europa.

Bibliografie

- T. Inculeț**, *Pietrele moldovenești ale cimitirului ortodox din Chișinău*, Chișinău 1927.
- Paul Constantinescu-Iași**, Cimitire vechi, în: *Viața Basarabiei*, nr. 11, 1932, p.19-25; *ibidem*, Cruci de piatră și de lemn, în: *Viața Basarabiei*, nr. 12, 1932, p. 15-16; **ibidem**, *Basarabia arheologică și artistică*, Chișinău 1936, p. 49-55 unde autorul atrage atenția cititorilor asupra valențelor artistice deosebite ale pietrelor și crucifixelor din zona Orheiului.
- Фьодор Наумов**, *Архитектурні деталі з каменю черепаниника в народній архітектурі Молдавії*. «Вісник Академії архітектури УРСР», 1950, №4.
- Н. Н. Владимирская**, *Народное жилище в центральных районах Молдавии*, în: *Жилой дом*. Вып. 2, Москва, 1950.
- Александр Захаров**, *Народная архитектура Молдавии*. *Каменная архитектура центральных районов*, Москва, 1960, 93 p. și 104 desene și imagini fotografice.
- Давид Гоберман**, *Молдавский ордер*, în: *Декоративное искусство СССР, №2*, 1967, p. 2-6; **ibidem**, *Каменный цветок Молдавии*, Chișinău, Editura Cartea Moldovenească, 1970, 30 p., 70 ill.; **ibidem**, *Po Moldavii*, ed. „Iskustvo”, Leningrad 1975 p. 34-55, 80-90; **ibidem**, *Troițele moldovenești*, ed. „Iskustvo Rossii”, Sankt Peterburg, 2004.
- Матус Ливвиц**, *Декор в народной архитектуре Молдавии*, Кишинев, 1971.
- Vitalie Malcoci**, *Decorul arhitectural în piatră din arta populară moldovenească (sfârșitul sec. al XIX-lea –sec. XX)*, ed. Știința, Chișinău, 2000, 96 p. cu 148 de imagini și 56 desene alb-negru.
- Zoie Moiseenco**, *Arhitectura selskih jilij domov Moldavii*, ed. Cartea Moldovenească, Chișinău, 1973.
- Галина Константинова**, *Поэтика молдавского народного зодчества*, Ed. Literatura artistică, Chișinău, 1983.
- Eugen Bâzgu, Mihai Ursu**, *Arhitectura populară din zona Orheiului Vechi*, Chișinău 2005, p. 1-10.
- Vasile Munteanu**, *Pietrăritul tradițional din Moldova*, în: *Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei*, vol. II, Iași, 2002, p. 221-248.
- Eugen Bâzgu**, *Semnificații mito-simbolice ale pietrei*, în: *Destin Românesc*, Chișinău, nr.2, 2001.
- Alexei Zagaevski, Vasile Zagaevski**, *Cosăuți, comună din preajma cetății Soroca*, Chișinău 2005, p. 277.
- Vitalie Malcoci**, *Gordinești – centru de prelucrare a pietrei din nordul Moldovei*, în: *Arta – 94*, ed. a Institutului de Istorie și Teorie a Artei. Seria artă plastică, arhitectură, Chișinău, 1994, **ibidem**, *op. cit.*, 2000.
- Eugen Bâzgu**, *Influențe orientale în arhitectura vernaculară de piatră din zona Orheiului Vechi*, în: *Diversitatea expresiilor culturale ale habitatului tradițional*, Chișinău 2007.
- Ion Dron**, *Enigma toponimului Orhei*, în: *Destin Românesc*, 1999, nr. 3, p. 5; *Idem - Există oare în Republica Moldova localități cu nume de origine maghiară?* în: **Ion Dron**, *- Studii și cercetări*, Chișinău 2001.
- Nicolai Raevskii**, *Toponime de origine iranică și turcică*, în: *Limba și literatură moldovenească*, 1964, Chișinău, nr.1.
- Nicon Zaporojan, Gheorghe Rusanov**, *Narodnâe tradiții v arhitekture Moldavii*, Chișinău 1988.